

Manzum Ehl-i Bedir Eserleri ve Abdullah el-Ayyâşî'nin Literatürdeki Yeri

Hakan Temir*

Özet

Yüce Yaraticının rızasını gözeterek büyük fedakârlıkla Bedir Gazvesi'ne katılanlar, sahâbenin seçkinleri ve en değerli olanları olarak ilan edilmiştir. Bu nedenle, onların hayatlarını okumak, isimlerini anmak ve hayırlı işlere vesile kılmak teşvik edilmiş ve yüksek hedeflere ulaşmanın önemli bir yolu sayılmıştır. Doğal olarak bu durum yazılı kültüre yansımıştır. İlk siyer eserleri içerisinde işlenen bu mesele zamanla manzum ve mensur eserlerin konusu haline gelmiştir. Manzum eserler, ezberlenmesi daha kolay ve daha hoş olması sebebiyle oldukça ilgi çekmişlerdir. Zira şiirin ritmi, kafiyesi ve düzeni bazıları artık kullanılmayan, ancak Müslümanlar için örnek olan bu isimlerin hatırlanmasını kolaylaştıran bir unsurdur. Bu çabalar dile ve İslâm kültürüne katkı sağlamanın yanı sıra doğru telaffuzun geliştirilmesine de yardımcı olmuştur. Bahse konu çalışmalardan birisi de Abdullah el-Ayyâşî'ye (ö. 1073/1663), aittir ve bu alanda öncü isimlerden birisi olması sebebiyle onun eseri üzerinden manzum Ehl-i Bedir eserlerinin daha net anlaşılabilceği düşünülmektedir. Dolayısıyla onun eseri üzerinden geniş çaplı bir tarama yapılmıştır. Çalışmanın ilk aşaması manzum edebî eserler olduğundan öncelikle manzum türdeki eserler tespit edilerek sıralandı; sonra şairin kimliği tespit edildi ve ardından eseri inceleme konusu yapıldı. Aslı Arapça olan beyitler tercüme edilerek değerlendirmeye tâbi tutuldu. Eserin literatürdeki yerini tespit için saha araştırmalarına ilaveten nitel araştırma yöntemleri de esas alındı.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Bedir Gazvesi, Ehl-i Bedir, Manzum, Ayyâşî.

* Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, h.temir@hotmail.com, orcid: 0000-0002-4142-6310.

Manzūm Works of *Ahl al-Badr* And the Place of Abdullāh al-Ayyāshī in the Literature

Those who participated in the Badr Ghazwa with great sacrifice, seeking the pleasure of the Almighty Creator, were declared to be the elite and most valuable of the Companions. Therefore, reading their lives, remembering their names and making them instrumental in good deeds was considered a significant virtue and an important means to achieve high goals. This issue, which was first dealt with in the sira works, became the subject of verse and prose works over time. Works in verse attracted a lot of attention because they were easier and more pleasant to memorize. The rhythm, rhyme, and order of poetry made it easier to remember these names, some of which are no longer in use, but which were exemplary for Muslims. These efforts not only contributed to the language and Islamic culture, but also helped to enhance accurate pronunciation. One of these studies belongs to Abdullah al-Ayyāshī (d. 1073/1663), and since he is one of the pioneers in this field, we have come to the conclusion that the works of *Ahl al-Badr* in verse can be understood more clearly through him. Therefore, a large-scale survey was initiated through his work. Since the first stage of the study is literary works in verse, first of all, works in verse were identified and listed; then the identity of the poet was determined and then his work was examined. The couplets, which were originally in Arabic, were translated, evaluated, and brought together with the reader. In addition to field research, qualitative research methods were used to determine the place of the work in the literature.

Keywords: *Sira*, Battle of *Badr*, *ahl al-Badr*, poetry, Abdullah al-Ayyāsh.

Giriş

Arapça, İslâm dininin kutsal kitabı Kur'an'ın dili olmasından dolayı tüm Müslümanların ortak lisanıdır. İslâm'dan önceki dönemde şiir ve hitabetle yoğrulmuş bu dil, dinin inzalı ile de bu özelliğinden bir şey kaybetmediği gibi Kur'an üslûbunun akıcılığı ve etkisini de arkasına alarak daha coşkulu beyitlerle üst noktalara taşınmıştır. Müslüman edebiyatçılar, şiirin coşku, ritim ve etkisinden yararlanarak birçok konuyu aşikâr edip toplumlarının dikkatini çekmişlerdir. Bir dua ve tazim geleneği haline dönüşen Ehl-i Bedir literatürü de bu etkiden faydalanmıştır. Sayısı 313 kişi olarak ifade edilen Bedir muharipleri şairlerin kafiyeli mısralarına konu edilerek çeşitli vezinlerde çekimlenip ezberlemesi ve akılda kalması kolay nakaratlara dönüşmüşlerdir. Bunun yanı sıra Bedir ehlini öven kasideler de yazılmıştır.

İslâm dünyasında Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gösterilen saygının bir benzeri onun ashâbına da gösterilerek bu saygı ifadeleri Arap dilinin zengin yelpazesinde buluşmuştur. Manzum türdeki Ehl-i Bedir çalışmalarını da bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Ayrıca çalışmamıza konu olan manzum eserin yazarı Abdullah el-Ayyâşî'nin (ö. 1073/1663) de Mağrib'de yaşamıştır ve bölge dinamikleri böyle bir eser telif etmesine etki etmiştir. Özellikle Mağrib ve Endülüs coğrafyasında sosyo-politik ortam âlimlerin manzum eserler telif etmelerine ve bu malzemenin bir eğitim malzemesi haline dönüşmesine etki ettiği belirtilmektedir.¹ Zira bir dönemler Endülüs ve Mağrib'de gündelik işler dahi Arapça şiirlerle ifade edilmiş ve hatta sokakta adres soran kimselere tarifi şiirle yapılacak kadar usta bir kıvama erişildiği söylenmiştir.

İslâm dünyasında ilk zamanlardan itibaren var olan ancak XVII. yüzyıldan itibaren oldukça yaygınlık kazanan Ehl-i Bedir literatürü birçok şairin şiiriyle Arapçaya kazandırılrsa da bu beyitler artık Arapçanın hâkimiyet alanı ile sınırlı kalmıştır. Zira son birkaç asırdır yüksek perdeden dillendirilen "ulusal dil" çabaları Arapça diline olan ilgiyi azaltmıştır. Araplarla olan dinî bağlarını koruyup diğer ilişkilerde yerel unsurları canlı kılan günümüz İslâm dünyası, Ehl-i Bedir edebiyatındaki Arapça eserlerden de yeteri kadar istifade edememektedir. Onlarca eserden oluşan bu külliyyatın varlığı ilim erbabı tarafından bilinse dahi içeriği yeteri kadar bilinmemektedir. Özellikle Türk okurlar bu konuda bir hayli zorluk çekmektedir. Zira edebî bir dil ile yazılan manzumelerin anlaşılması ve tahlili zorluk arz etmektedir. İşte bu zorluktan dolayı şiir formundaki Ehl-i Bedir çalışmalarının literatüre kazandırılması önemlidir. Dolayısıyla bu makalede mevcut manzum çalışmaların ilklerinden birisi seçilerek araştırma, inceleme,

1 Konu hakkında yapılan bir çalışma için bk. Yakup Akyürek, *Siyer Edebiyatı: Endülüs* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2023).

tercüme ve değerlendirmesi yapılmıştır.

1. Manzum Türdeki Ehl-i Bedir Eserleri

İlmi birikimin başlangıcı ve literal malzemenin toplanışı genellikle düz yazı marifetiyle yapılır. Zira düz yazı anlaşılması kolay, şiire göre meşakkati az ve edebî maharet gerektirmeyen bir alandır. Bu sebeple Ehl-i Bedir XVI. asra kadar mensur eserlerle gelmiş,² bilgi birikimi bu tarz ile sonraki nesillere aktarılmıştır.³ Ancak düz yazının çeşitlerinin artması ve konunun anlaşılır bir dille tarifinin ardından edebiyatçılar, bu birikimden faydalanarak eserler kaleme almışlardır. Bahse konu uğraşların neticesinde sayıları tam olarak netleştirilemese de bu alanda kaleme alınan eserlerin bazıları şöyledir:

1. Abdullah b. Muhammed b. Ahmed el-Ayyâşî (ö. 1073/1663), *Manzûme Ehli Bedir* ve *et-Teveşül bi Ehl-i Bedir* (el-Haseniyye, 598).
2. Abdullah b. Muhammed b. Ebû Bekir el-Ayyâşî es-Sicilmâsi (ö. 1090/1679), *Hâletü'l-Bedir fî Nazmî/et-Teveşülü Ehl-i Bedir*.
3. Ebû Zeyd Abdurrahman b. Abdülkadir el-Fâsî (ö. 1096/1685), *et-Teveşül bi Ehl-i Bedir* (el-Haseniyye, 12302),
4. Mazlumîzâde, Mustafa b. Hüseyin el-Halebî (ö. 1158/1746), *Bedriyye yâhud Manzûme-i Gazve-i Bedr* (Nuruosmaniye 04929-003 ve Hacı Mahmud Efendi 04506),
5. Ca'fer b. Hasan b. Abdülkerim el-Berzencî el-Medenî eş-Şâfiî (ö. 1177/1764), *Câliyetü'l-Keder fî esmâi's-Sade Ehli Bedir*,⁴
6. Seyyid Ali el-Bendenicî, Aliyyü'l-Kâdirî el-Bendenicî el-Bağdâdî (1186/1772), *el-Manzûmetü'l-Bedriyye* (Diyar İl Halk: Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 611/28), *Risâle fî Ashâbi Bedr* (Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi Koleksiyon no: 611/27) ve *Kasidetü Esmâ'i Ehli'l-Bedr*

2 Ebû Abdillâh Muhammed b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkar (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1398/1978), 307; Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser fî funûni'l-meğâzi ve's-şemâ'il ve's-siyer* (Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1414/1993), 1/330.

3 Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Saka vd. (Beyrût: Şirketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bânî el-Halebî, 1375/1955), 1/706.

4 Abdülatif b. Ahmed Bikâi, *Ehlü Bedr* (Beyrût: Dâru Lübnân, 1409/1989), 20; Bağdatlı İsmâil Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-funûn* (İstanbul: Vekâletü'l-Meârif, 1945), 1/349.

(Süleymaniye Kütüphanesi H Şemsi F Güneren Koleksiyon no:00118-009),

7. es-Seyyîd eş-Şerîf Ali b. Hasan el-Berzencî (ö. 1199/1785), *Câliyetü'l-keder bi ashâbi seyyîdi'l-melâiki ve'l-beşer*⁵ ve *Nazmü Esmâi Ehli Bedir*,
8. Muhammed b. Ali es-Sabbân (ö. 1206/1791), *Manzûme fî esmâ i Ehli Bedr* (Mısır Koleksiyon No: 28870) ve *el-Bedriyyîn mine's-sahâbe* (el-Haseniyye, 52),
9. Muhammed b. Ebî'l-Kâsım es-Sicilmâsi (ö. 1214/1800), *et-Tevessül bi Ehl-i Bedir* (el-Haseniyye, 878),
10. Ahmed b. Muhammed b. Temîm b. Sâlih et-Temîmî (ö. 1239/1823), *Nazmü Esmâi Ehl-i Bedir*.⁶
11. Şeyh Ebû'l-Behâ Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin el-Bağdâdî el-Kürdî en-Nakşibendî (ö. 1242/1827), *Celâü'l-Ekdâr*.⁷
12. Hüseyin b. Selîm b. Sellâme ed-Deccânî (ö. 1274/1857), *eş-Şâfiyetü mine'l-eskâm fî esmâ i Ehli Bedri'l-Kiram*,⁸
13. Muhammed el-Mâmî b. el-Buhârî b. Habîbullah b. Bârikullah (ö. 1282/1865), *el-Enzâmü'l-mübâreke* ve bu eser içerisindeki Ehl-i Bedir kısmını alan İbn Ecemmed el-Yedâli beyitleri şerh ederek *Vesiletü's-Sa'adet (Na mü Ehli'l-Bedr)* adlı eseri neşretmiştir.
14. Muhammed Emîn b. Muhammed el-Abbâsî el-Cündî (ö. 1295/1878), *Manzûme fî esmâ i Ehli Bedr*⁹ (Princeton Koleksiyon No: 3895),¹⁰
15. Ahmed Şakir (ö. 1327 sonrası), *Ravz-ı Verd-i Esmâ-i Hüsna Manzum Şerhi ve Esmâ-i Ehli Bedir* (Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Koleksiyon no: 00668),
16. Şâkir, *Manzûme-i Esmâ-i Ehli Bedr* (Millî Ktp: Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi 06 Hk 941).
17. Burhâneddîn Ebû'l-İhlâs Ahmed e-Zürkânî, *el-İstiğâse bi Ehl-i Bedir*,
18. Seyyid İbrâhîm b. Seyyid İdris es-Senûsî el-Hasenî el-Fâsî (ö.

5 Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn, esmâ 'ül-mü'ellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (İstanbul: Vekâletü'l-Meârif, 1951), 1/770.

6 Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/184.

7 Hayreddin b. Mahmûd Ziriklî, *el-'Alâm* (Beyrût: Dârü'l-İlmi'l-Melâyîn, 2002), 2/294.

8 Bağdatlı İsmâil Paşa, *Îzâhu'l-meknûn*, 2/38.

9 Bikâi, *Ehlü Bedr*, 20.

10 Ziriklî, *el-'Alâm*, 2/20.

- 1282/1865), *Seyfû'n-Nasr bi Sâdâti'l-Kirâm Ehli Bedr*,¹¹
19. Abdullah b. Seydâ, *Nazmü Esmâi Ehl-i Bedir*,
20. Abdullah b. Hâc b. Muhammed el-Hayâtî er-Rudânî (ö. 13. asır) , *Tevevül Ehl-i'l-Bedir*,¹²
21. İbnü Necâ el-Abyârî (ö. 1305/1887), *Câliyetü'l-Keder*,
22. Muhammed b. Abdülmecid Aksabî (ö. 1364/1945), *Kasidetü Ehl-i Bedir* (el-Haseniyye, 7062).
23. Selâhaddin, *Ashâb-ı Bedrin İsimlerine Dâir Manzûm Risâle* Farsça (Süleymaniye Kütüphanesi, 00898).

İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), Yazma Eserler Kurumu ve muhtelif veri tabanlarında yapılan araştırmada yirmi beş civarında eserin olduğu tespit edilmiştir. Nihai rakam bu olmamakla birlikte var olan eserler, edebiyatçıların bu konuya bir hayli ilgi gösterdiklerine işaret etmektedir. Mevcut eserlerin büyük çoğunluğu Arapça olmakla birlikte Farsça ve Türkçe eserler de derlenmiştir. Öyle anlaşılıyor ki Ehl-i Bedir edebiyatı çeşitli dillerde muhtelif şairler tarafından dile getirilen kapsamlı bir meseleye dönüşmüştür.

2. Abdullah el-Ayyâşî'nin Literatürdeki Yeri

Manzum türdeki Ehl-i Bedir eserleri kronolojik sıraya tâbi tutularak incelendiğinde ilk sırada Ayyâşî'nin çalışması gelmektedir. Zira onun şahsı, manzum Ehl-i Bedir literatüründe öncü ve eseri de kurucu metin nev'inde ilk çalışmalardan birisidir. Yaşadığı bölge insanlarının şiire ve Bedir'e olan merakı onun eserinin unutulmamasını sağlamıştır. Ayyâşî ailesinin saygınlığı da hesaba katılarak belirli zaman ve vakitlerde düzenlenen Ehl-i Bedir'i anma merasimlerinde şiirleri terennüm edilmeye devam etmiştir. Zira şeriflerin memleketi Mağrib'de mevlid kutlamaları önemsenir ve büyük coşkuyla düzenlenen törenlerde kafiyeli şiirler okunurdu. Ritmin ön planda olduğu bu gösterilerde Ehl-i Bedir beyitleri takdirleri toplamıştır.

Mağrib'in önde gelen şairlerinden Ayyâşî, kaleme aldığı beyitlerle çağdaşlarını ve sonrakileri etkilemeyi başarmıştır. Ondan sonra bu alanda birçok kişi de manzum tarzda eserler vermiştir. Bunlar arasında Abdullah

11 Seyyid İbrâhîm es-Senûsî, *Seyfû'n-Nasr bi Sâdâti'l-Kirâm Ehli Bedr* (Kahire: Tab'atü İskenderiyye, 1301).

12 Abdullah b. Muhammed b. Ahmed el-Ayyâşî, *Manzûme Ehli Bedir*, thk. Ahmed Kat'ânî (Dâru Büşrâ ve Külsûm, 1438/2016), 6.

b. Muhammed b. Ebû Bekir el-Ayyâşî es-Sicilmâsî (ö. 1090/1679), Ebû Zeyd Abdurrahman b. Abdülkadir el-Fâsî (ö. 1096/1685),¹³ Muhammed b. Ali es-Sabbân (ö. 1206/1791),¹⁴ Muhammed b. Ebî'l-Kâsım es-Sicilmâsî (ö. 1214/1800) ve Muhammed b. Abdülmecid Aksabî (ö. 1364/1945)¹⁵ gibi ediplerin isimleri zikredilebilir. Bu etkilenme sayesinde ortaya çıkan mensur eserlerin metodolojileri farklılık gösterse de bazıları isimleri alfabetik sıraya göre düzenleyip kısa bir tanım sunarken, bazıları daha geniş bir şekilde hayat hikâyelerini, kerametlerini ve bu konudaki rivayetleri aktarsa da hepsi aynı merkeze yoğunlaşmış durumdadır.

3. Şairin Biyografisi

Edebiyatçı, fakih, dil âlimi ve mutasavvıf Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ahmed el-Ayyâşî el-Mâlikî 999/1591 yılında Mağrib'de hüküm süren Sa'diler Devleti zamanında dünyaya geldi. Soyü Benî Mâlik b. Zağbe el-Hilaliyîn'e dayanır ve Arap kabilelerinden Zeyyâniler arasında yaşayan köklü bir aileye mensuptur. Tarihi kayıtlarda yer alan Ayyâşîlerden anlaşıldığı kadarıyla bu soydan birçok ilim adamı ve salih kimse yetişmiştir. Nitekim babası Faslı bir mücahit ve meşhur bir kahraman olan Sûfî Şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ayyâşî ez-Zeyyânî idi. 980/1572'de doğan Muhammed, ilim ehli olduğu kadar savaştaki üstün başarıları ile de tanındı. Selâ şehrine yerleşip Ebû Muhammed Abdullah b. Hasûn es-Selâsî'den ders aldı. Edep, ahlak ve çalışkanlığı ile hocasının takdirini kazandıktan sonra cihada gönderildi.¹⁶ Bu sıralarda Sa'diler Devleti'nin lideri el-Mansûr ez-Zeheb ölmüş ve devlet çöküş sürecine girdiğinden iktidar mücadeleleri başlamış, Mağrib istikrarsız bir döneme girmişti. Fırsattan istifade Sebte, Melilla, Tanca ve Atlantik'e bakan Fas kıyıları İspanyollar, Portekizler, Hollandalılar, İngilizler ve Fransızlar tarafından zapt edilmişti. Böyle buhranlı bir sürece şahit olan Ebû Abdullah onlara karşı başlatılan cihat hareketine liderlik etti. Kırk yıl süren cihadın ardından, 12 Muharrem 1051 (23 Mart 1641) Halt kabilesinden bir grup Arap tarafından öldürüldü.¹⁷

Mücadeleci olduğu kadar ilim ehli bir aileden gelen Ebû Muhammed ilk dersini tasavvuf âlimi babasından aldı. Daha sonra Faslı kuraat âlimi ve fakih

13 Bağdatlı İsmâil Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/106.

14 Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ ed-Dımaşkî Serkîs, *Mu'cemû'l-matbû'âti'l-'Arabiyye ve'l-mu'arreb* (Mısır: Matbaatü Serkîs, ts.), 2/1194.

15 Zirikî, *el-A'lâm*, 6/247.

16 Ebû'l-Abbâs Şehabettin Ahmet b. Hâlid Selâvî, *Kitâbü'l-İstiksâ li-ahbâri'd-düveli'l-Mağribi'l-aksa*, thk. Ca'fer en-Nâsırî (Fas: Dârü'l-Kitâb, ts.), 6/64.

17 Ahmet b. Hâlid Selâvî, *el-İstiksâ*, 6/90.

Abdülvâhid b. Ahmed b. Ali b. Âşir el-Endelüsî el-Fâsî el-Ensârî el-Mâlikî'nin (ö. 1040/1631) yanında eğitim gördü.¹⁸ el-Murşidü'l-Mu'in lakabıyla bilinen İbn Âşir onun üzerinde derin etkiler bıraktı. Sonra bir diğer Mâlikî âlim Ebû Abdullah b. Muhammed b. Ahmet el-Fâsî'nin yanı sıra Veliyyullah Ebû Zeyd el-Fâsî, el-Kâdî Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî'l-Kâsım b. Sevede el-Gurnâtî ve birçok âlimden ders dinledi.¹⁹ Ayrıca birçok âlimden genel icazetler aldı ve edindiği ilmi tecrübeyle hem aklî hem de naklî ilimlerde derinleşti.

Şairin hayatının neredeyse tamamı Sa'diler Devleti'nin hüküm sürdüğü döneme denk gelir.²⁰ Ahmed el-Mansûr (986-1012/11578-1603) döneminin sonlarında doğan Abdullah el-Ayyâşî, Ahmed el-Abbas'a (1064-1069/1654-1659) kadar sekiz sultanın yönetimine şahit olmuştur. Ancak bu dönemler buhranlı zamanlardır, çünkü Ahmed el-Mansûr'dan sonra devlet çöküşe geçmiş ve iç karışıklıklar hiç kesilmeden devam etmiştir.²¹ Devletin güçsüzlüğünü fırsat bilerek yayılmacı politika izleyen İspanyol ve Portekizlilere karşı başlatılan direnişin öncü isimlerinden birisi de onun babası olmuştur. Babasının savaşla iç içe olması Abdullah el-Ayyâşî'nin Ehl-i Bedir'e olan ilgisini artırmış olmalıdır. Zira savaş, kahramanlık ve Nusret duygularının sık hissedilmesini sağlar ve bu zamanlarda akıllara Bedir gelir.

Abdullah el-Ayyâşî, kendisi ile aynı dönemde yaşayıp künye ve nisbe bilgileri benzer olan *Mâ ü'l-mevâ id* (Sofraların Suyu) adlı ünlü rihle yazarı Ebû Sâlim lakaplı seyyah Abdullah b. Muhammed b. Ebî Bekir el-Ayyâşî el-Sicilmâsî (ö. 1090/1679) ile karıştırılır.²² Her iki müellifin Bedir konusunda eserlerinin olması da ayrı bir karmaşadır. Meşhur bir seyyah olan Sicilmâsî'nin yolculukları kutsal topraklardır ve hac ziyareti için çıktığı yolculukta Fas-Mekke arasında şahit olduğu yerlerdeki tecrübeleri rihle türünde esere dönüştürmüştür.²³ Toplamda üç defa gerçekleşen bu ziyaretlerin birincisini 1059/1649, ikincisini

18 Muhammed b. el-Hâc b. Muhammed b. Abdullah es-Sağir Efrânî, *Safvetü men İntişâr min Ahbârü's-Sülehâil-Karnil-Hadi'l-Aşar*, thk. Abdülmecid Hayâlî (Mağrib: Dârü'l-Beydâ, 1425/2004), 279.

19 Ayyâşî, *Manzûme Ehli Bedir*, 8-9.

20 İsmail Ceran, *Mağrib'de Sa'diler (1511-1659)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995), 380.

21 Abdülkerim Kerim, *el-Mağrib fi ahdil-Devleti's-Sa'diyye* (Rabât: Mektebetü'l-Mağribiyye, 2006), 191.

22 Zirikli, *el-A'lâm*, 4/129; Abdullâh b. Abdissamed el-Hasenî Kennûn, *en-Nübûgu'l-Mağribi fi'l-edebi'l-Arabî* (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-Âlemî, 1990), 300; Hasan Kamil Yılmaz, "Ayyâşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/297.

23 Bağdathî İsmâil Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâs el-Arabî, ts.), 1/111.

1064/1654 üçüncüsünü ise 1072/1662 yılında yapmıştır.²⁴ Son seyahat 1074 yılında tamamlanmış olup tüm seyahatlerini de bu esnada kaleme almıştır. Bu seyahatler, Libya ülkesi için o döneme ait en önemli tarihi kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir.²⁵

Şiirleri göz önünde bulundurduğunda, şüphesiz ki Abdullah el-Ayyâşî usta bir edebiyatçı ve şairdir. Hafız el-Efrânî'nin tanımladığı gibi, "Edebiyatla yoğrulmuş" biridir.²⁶ Ehl-i Bedir'i konu edinen manzum eseri, onun bu alandaki ustalığını ve yetkinliğini gösteren bir örnektir. Bereketli bir ömrün ardından 9 Zilhicce 1073 (15 Temmuz 1663) Pazar günü, Arafat gecesi vefat etti.²⁷ Fas Krallığı'ndaki Bousselham şehrinde Şeyh Ebû Saîd el-Mısri'nin yanına defnedildi ve üzerine bir kubbe inşa edildi.²⁸

4. Ayyâşî'nin Manzum Eseri

4.1. Eserin Günümüze İntikali ve Özellikleri

Mağribli Mâlikî âlimler, klasik usûle önem verip kadim ulemanın oluşturduğu ilmî teamülleri devam ettirmeye özen göstermişlerdir. Özellikle büyük âlimlerin eserlerini kaydetme konusunda hassastırlar. Bundan dolayı Ayyâşî'nin *Manzûme*'si de Libyalı Sûfi Mâlikî ilim ehli tarafından müsel çok yüksek bir senetle korunmuştur. Abdullah el-Ayyâşî'den beyti işiten ve "Meyyâra es-Sağir" olarak bilinen Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed Meyyâra icazet hakkını elde ederek beyitleri Şeyh Ebû İshak İbrahim el-Âlim'e iletmış, ondan da sırasıyla Şeyh Muhammed b. Abdünnûr, Şeyh Muhammed el-Mes'ûdî (ö. 1288/1871), Şeyh Ahmed el-Mes'ûdî (ö. 1314/1897), Şeyh Muhammed Saîd (ö. 1380/1961) ve Muhammed el-Sadık Beyyûd'a ulaşmış ve en son Ahmed el-Kat'ânî tarafından tahkik edilerek 2016 yılında yayımlanmıştır.²⁹

Eser recez vezninde (212) beyitten oluşur ve Bedir ehli konusunda şimdiye kadarki en iyi, en doğru ve bilimsel materyal açısından en kapsamlı manzumeden biri sayılır. Kapsamlı, önemli ve değerli olmasına rağmen 2016 yılına kadar yayımlanmamıştır. Eserin tertibi ilk dönem siyer müelliflerinin tasnif sistemine benzemektedir. Zira Ehl-i Bedir'i konu başlıkları ve içerikte işleyen ilk müellifler onları faziletlerine göre sıralamışlardır. Muhacir ile başlayan bu düzen

²⁴ Kennûn, *en-Nübûgu'l-Magrib*, 308.

²⁵ Ayyâşî, *Manzûme Ehli Bedir*, 12.

²⁶ Efrânî, *Safve*, 279.

²⁷ Efrânî, *Safve*, 280.

²⁸ Ayyâşî, *Manzûme Ehli Bedir*, 11.

²⁹ Ayyâşî, *Manzûme Ehli Bedir*, 11.

Ensâr ile bitmiştir. İlk beş asır bu şekilde devam ettirilse de alfabetik sistemin yaygınlaşmasıyla birlikte ulemâ eski sistemi terk ederek hurûf-u hecâ/alfabetik düzenine geçmiştir. Alfabetik sistem takibi kolaylaştırdığı gibi ezberlemede de büyük avantaj sağlamaktadır. Buna rağmen el-Ayyâşi ilahi emri daha titiz bir şekilde uygulamak adına Enfal Sûresi'ni merkeze alarak önce Muhacirleri sonra Ensâr'ı zikretmiştir. Böylece müellif, Bedir ehlini muhacirlerden başlayarak sınıflarına göre zikretmiştir. Bunların başında da dört büyük halife, Ebû Bekir es-Siddîk, Ömer b. Hattâb, Osman b. Affân ve Ali b. Ebi Tâlib'i zikretmiştir. Daha sonra, Cennetle müjdelenen on kişi olarak bilinen sahâbileri tamamlamak üzere altı kişiyi zikretmiştir. Bunlar Zübeyr b. Avvâm, Sa'd b. Ebi Vakkâs, Saïd b. Zeyd, Talha b. Ubeydullah, Abdurrahman b. Avf ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tır. Sonra da sırasıyla Evsli ve Hazrecli Ensâr'ı zikretmiştir.

Nesep, akrabalık ve hilf bağlarına dikkat eden Ayyâşi, Ehli Bedir'den olan sahâbilerin köle ve mevlâlarını efendileriyle beraber zikretmiştir. Bu durum Arap örfünün tartışılmaz bir gerçeğiydi. Zira velâ bağı, nesep bağı gibi kabul edilir; mevlâlar efendiye tâbi sayılır ve bu sebeple alınmaz, satılmaz, hibe olarak verilemezdi.

Manzûme'nin orijinal hali bölümlendirilmemiş tek bir parçadan ibaret olmakla birlikte muhakkik, okurlarına daha istifade edilebilir bir metin sunmak için birtakım düzenlemelerde bulunmuştur. Beyitler daha düzgün ve daha kolay öğrenilmesi adına konusu benzer olan her bir beyit grubuna bir başlık eklemiştir. Böylece "Giriş", "Hz. Peygamber ve Dört Halife", "Muhacirler", "Muhacirlerin Zikredilmesinden Sonraki Dua", "Ensâr", "Evs", "Hazrec", "Sonuç" ve "Dua" şeklinde başlıklar belirlemiştir. Ayrıca beyitler numaralandırılarak takip kolaylaştırılmıştır.³⁰

4.2. Âlimlerin Esere Dair Kanaatleri

Ehl-i Bedir eserleri XVII. asırdan itibaren yaygınlaştığından bu eserlerin değerlendirmesi kadim ulemadan çok son dönem âlimlerine kalmıştır. Ancak yapılan işin kıymetli oluşu, Bedir ehlinin sayısındaki ittifak ve yapılan işin sadeliği bu eserleri taltif etmekle sonuçlanmıştır. Yine bu eserler sayesinde bazı duaların kabulü ulemayı eserleri yermekten ziyade övgü dolu cümlelerle anmaya itmiştir. Aynı müspet ortam sayesinde Ayyâşi'nin eseri de birçok methiye elde etmiştir. Nitekim Abdullah el-Ayyâşi'nin eserine vakıf olan büyük âlimler, onun bereketli, ilginç sırları barındıran ve duaların kabulünde mübarek etkisi olan bir eser olarak değerlendirmişlerdir. Tarihçi Ahmed b. Hâlid en-Nâsîri *el-İstikâ*'da

30 Ayyâşi, *Manzûme Ehli Bedir*, 21.

şöyle bahsetmiştir: “Seyyid Muhammed el-Ayyâşî’nin oğlu, büyük âlim Seyyid Abdullah’ın Ehl-i Bedir hakkında bir manzumesi/urcûzesi vardı. Bu manzumede, komplo kurarak babasını öldürmek isteyenlerin helaki için Ehli Bedir ile tevessül ederek Yüce Allah’a yalvardı. Kısa bir süre sonra onların hepsi helak oldu ve hiçbiri kurtulamadı.”³¹

Benzer ifadeler Efrânî’nin *Safve*’sinde de zikredilir.³² Ehl-i Bedir duası beddua türünde bir yakarış olmamakla birlikte okuyanı muhafaza ettiğine ve kötülüklerden koruduğuna inanılmaktadır. Zira Abdullah el-Ayyâşî’nin babası daha önce şerir kimseler tarafından öldürülmüş ve hırsını alamayanlar oğlunun da peşine düşmüşlerdir. Manzumenin sahibi, 1053 yılında babasının katilleriyle karşı karşıya geldiği günlerde Ehl-i Bedir’i okuyarak bu badireden kurtulmuştur.

4.3. Beyitlerin Tercümesi

Tercüme aslın birebir aynısı değildir. Üstelik söz konusu şiir ise anlam yakalansa dahi ritmin tutturulması her zaman mümkün olmaz. Arapça recez vezninde yazılan ve aşağıda tercümesi bulunan Ayyâşî’nin mısraları da bu durumdan azade değildir. Bu sebeple şiirlerin anlaşılır olması önemsenerik mâna üzerine yoğunlaşan bir tercüme tercih edilmiştir.

Giriş (5 beyit)

{1} Allah’a hamd, Hz. Muhammed’e (s.a.v.) salat ve selam eder, hasbiyallah getiririm.

{2} Allah (cc) onun ashâbından, Ehl-i beyt’inden ve sevdiklerinden razı olsun.

{3} Allah’tan bütün kötülükleri defetmesini umarak Ehl-i Bedir isimlerinin manzumesini yazmaktayım.

{4} Onlarla tevessül ederek yüce Allah’tan kötülüklerin def edilmesi ve iyiliklerin getirilmesini niyaz ederim.

{5} Kendisine dua edeni geri çevirmeyen Allah’ım! Kulun Abdullah şunları diyerek Sana dua eder:

Allah Resûlü (s.a.v.) ve Dört Halife -r.anhüm- (2 beyit)

{6} Ey Rabbim! Seçilmiş olan Hz. Peygamber Ahmed ve halifelerin

31 Ahmet b. Hâlid Selâvî, *el-İstiksâ*, 6/94.

32 Efrânî, *Safve*, 280.

imamı Ebû Bekir.

{7} Ebû Hafs, Zinnûreyn Osman ve Ebû's-Sibteyn (iki torunun babası) hürmetine.

Muhacirler -r.ahnhüm,- (43 beyit)

{8} Zübeyr, Sa'd, Saîd, Talha ve mutlu olan İbn Avf.

{9} Eminlerin en hayırlısı olan Ebû Ubeyde hürmetine bize işlerimizde doğru yolu göster -Âmin-

{10} Allah'ın aslanı şehitlerin imamı Hamza hürmetine beni hidayet yolundan ayırma.

{11} Onun meclisine hizmet eden köleler: Zeyd, Ebû Kebşe ve Enes.

{12} Haliflerden Mersed ve onun babası, halifler arasında onların hiçbir benzeri yoktu.

{13} Ubeyde, onun kardeşi el-Husayn ve et-Tufeyl'in hürmetine borçlarımın edasını nasip et.

{14} Bu üç kardeş, Hz. Peygamber'in amcaoğullarıdır, Benû'l-Muttalib'den onu destekledi.

{15} Mistah onlardandır, onun kerametlerinden birisi Hz. Sıddık onun kefilisi olmasıdır ki bu söylenir.

{16} Ebû Huzeyfe ve onun kölesi Sâlim, o, en iyi Kur'an'ı öğreten hafız ve âlimdir.

{17} Süheyb ve kanı temiz olan şehit Abdullah b. Cahş.

{18} Ukkâşe, onun kardeşi Ebû Sinân ve onun oğlu da.

{19} Ukbe, Yezîd, Şucâ', Muhriz ve yiğit olan Rebîa.

{20} Mâlik, Muhdic ve Sakf, bizim kendileriyle Allah'tan şifa umduğumuz üç kardeşdir.

{21} Süveyd İbn Mahşî el-Aradî hürmetine bu kulların işlerini kolaylaştır ya Rabbi.

{22} Utbe (b. Gazvân) ve onun sadık, temiz ve şerefli kölesi Habbâb.

{23} Hâtıb ve onun kölesi saygın Sa'd, onlar ne şerefli ve yüce insanlardır.

{24} Mus'ab ile Süveybit hürmetindedir ki onlar kavimleri olan Abdüddâr'ın efendileridir.

{25} Ömer, sadık olan Mikdâd, İbn Mes'ûd ve saygın Mes'ûd b. Rebîa.

- {26} Habbâb ve Zü'ş-Şimâleyn hürmetine bize kurtuluş yolumuzu göster.
- {27} Saygın ve önde gelen kölelerden Bilal, Talha, Süheyb ve Âmir hürmetine.
- {28} Tüm bunları Siddik azat etmiştir, onu muvaffakiyet hidayet yoluna sevk etmiştir.
- {29} Mahzûm'un efendileri Ebû Seleme ve Erkam hürmetine.
- {30} Onların kölesi yüce olan Ammâr ve Mu'attıb hürmetine günahkârlar bağışlanmayı umar.
- {31} Ey Rabbim! Benî Adî efendileri: Saygın takvalı Zeyd b. Amr.
- {32} Onun kölesi Mihca' ile temiz ve göz kamaştırıcı Âmir b. Rebîa.
- {33} Abdullah ve Ömer b. Sürâka ikisi de hâzırdı (katılmıştı).
- {34} Ey Rabbim! Mâlik ve Havlî b. Ebî Havlî hürmetine her türlü hayrı bize nasip et ve her türlü şerri bizden uzaklaştır.
- {35} Bükeyr oğulları Hâlid, Âmir, Âkil ve onların âkil olan kardeşi İyâs hürmetine.
- {36} Ey Rabbim! Vâkîd ve Saîd hürmetine emelimi en tez vakitte gerçekleştir.
- {37} Ya Rabbi! Temiz ve kıvrak zekâlı olan Osman b. Maz'ûn ve onun oğlu es-Sâib hürmetine.
- {38} Osman'ın iki kardeşi Abdullah ile sadık ve görkemli Kudâme hürmetine.
- {39} Ma'mer hürmetine de, tüm bunlar Benî Cumah'ın/Cemi'in şerefli soyundandır.
- {40} Ya Rabbi! Tüm bunların hürmetine umduğumuzu gerçekleştir ve işlerimizi selamete erdir.
- {41} Benî Sehm'den Huneys hürmetine de Allah'tan bizi ona hep yakın olmayı nasip etmesini umarız.
- {42} Ebû Sabre, Mahreme ve cömert olan İbn Sehl hürmetine.
- {43} İkisi de kavminde şerefliydi ve Abdullah adıyla bilinirdi.
- {44} Sa'd b. Havli ve Süheyl'in kölesi Umeyr hürmetine hayırlı olan her şeyi bulasın.
- {45} Beni Âmir'den seçkin önde gelen o beş sadık insan hürmetine.

{46} Ey Rabbim! Sehl, Amr ve onun kardeşi Safvân hürmetine senden umduğumu tez vakitte gerçekleştir.

{47} Sehl'in iki oğlu Amr ve Vehb ile İyâd'ın namı hiçbir zaman dillerden düşmemiştir.

{48} Hâtıb, Hureym, onun kardeşi Sebre ve onun yolundan giden Tuleyb.

{49} Onun iki kardeşi Mâlik ve Sakf, onların yolundan giden kimse kurtuluşa erer.

{50} Yezid es-Selemî, onun babası Ahnes ve onun oğlu zeki olan Ma'n hürmetine.

Muhacirlerin -r.anhüm- Zikrinden Sonraki Dua (4 beyit)

{51} Onlar Ehl-i Bedir'den Muhacirlerdir. Peygamberlerin en hayırlısının sahâbileridir.

{52} Ya Rabbi! İnsanların en hayırlısı olan Ehl-i Bedir'den zikredilen bu kişilerin hürmetine.

{53} İşlerimizi kolaylaştır, senden umduğumuzu bize ver, zayıf olanımızın yardımcısı ol.

{54} Başımıza gelmesinden korktuğumuz her türlü musibetten bizi koru ve gerçekleşmesini umduğumuz her türlü hayrı bize nasip et.

Ensâr -r.anhüm- (1 beyit)

{55} Bunların (yukarıda zikredilenlerin) haricindekilerden Evs ve Hazrec'e mensup olanlar Ensâr'dır.

Evs -r.anhüm- (38 beyit)

{56} Bunların önde geleni Sa'd b. Muâz'dır, bunun hürmetine öteki dünyada kurtuluşu umarız.

{57} Onun sadık ve temiz olan kardeşi Amr ile temiz ve takvalı olan Hâris b. Evs.

{58} Hâris b. Enes, onun kardeşi ve Şerîk'in oğlu Abdullah.

{59} Onun ve Yezid b. Seken'in hürmetine Firdevs'teki rütbemiz en yüksek rütbe olsun.

{60} Onun oğlu Âmir, kardeşi Ziyâd ve oğlu Umâra hürmetine umduğumuzu bize ver.

{61} Ey Rabbim! Abbâd b. Bişr ve genç olan Sa'd b. Zeyd hürmetine ayağımızı sabit kıl.

- {62} Selâme'nin iki oğlu, Sâbit ve Seleme hürmetine canımı Müslüman olarak al.
- {63} Saygın olan Hâris b. Evs ve onun kardeşi güzel olan İyâs hürmetine.
- {64} Faziletli olan Râfi' b. Yezîd ve mükemmel olan Hâris b. Hazme hürmetine.
- {65} Ebû Heysem ve onun kardeşi saygın ve hürmetli olan Ubeyd hürmetine.
- {66} Takvalı olan Muhammed b. Mesleme ve Eslem'in Seleme adlı oğlu hürmetine.
- {67} Yüce olan Katâde b. Nu'mân, Abdullah ve onun oğlu Sehl hürmetine.
- {68} Yüce olan Nasır b. Hâris ve Evs'in oğlu Ubeyd hürmetine bana hayırlı olanı nasip et.
- {69} Üstün olan Ubeyd'in oğlu Mu'attıb ve Tarık oğlu Abdullah hürmetine.
- {70} Zor zamanlarda bu ikisi, Mes'ûd b. Abd ve Ebû Abs'e sığınılır.
- {71} Âmir b. Sâbit ve Ebû Bürde Hâni' hürmetine bana talep ettiğimi ver.
- {72} Ebû Müleyl b. el-İz'ar ve Mübeşşir b. Abdülmünzir hürmetine.
- {73} Kuşeyr'in oğlu Mu'attıb ve Ümeyir b. Ma'bed yaratana vesilemdirler.
- {74} Rifâ'a b. Abdülmünzir ve temiz olan Said b. Ubeyd hürmetine.
- {75} Ya Rabbi! Genç olan Uveym/Ureyim b. Sâ'ide ve Râfi' b. Uncude/Ancera hürmetine.
- {76} Ubeyd b. Ebî Ubeyd hürmetine bizi her türlü tuzaktan korusun.
- {77} Tövbe edenlerin en hayırlısı Ebû Lübâbe ve Hâtib'in iki oğlu Sa'lebe ve Hâris hürmetine.
- {78} Katâde'nin iki oğlu Uneys ve Hidâş hürmetine bu dünyada ve ahirette kurtuluşa erdir.
- {79} Ya Rabbi! Ma'n b. Adî ve onun kardeşi Âsım hürmetine umduğum her türlü hayrı bana kolaylaştır.
- {80} Ya Rabbi! Sâbit b. Ekram ve Zeyd b. Eslem hürmetine beni hayal kırıklığına uğratma.
- {81} Seleme'nin oğlu Abdullah hürmetine Allah'ım kulunun -benim-

işlediği günahları affeyle.

{82} Rebi‘ b. Râfi‘ ve Cebr b. Atık/Uteyk hürmetine hasta olanın iyileşmesi umulur.

{83} Onun amcası Hâris ve yolda yürüyenlerin en yücesi olan Numeyle’nin oğlu Mâlik hürmetine.

{84} Ya Rabbi! Asr’ın oğlu Nu‘mân ve meşhur olan Sehl b. Huneyf hürmetine.

{85} Benzersiz olan Muhammed’in oğlu Münzir, Ebû Habbe ve Ebû Ukayl hürmetine.

{86} Cübeyr oğlu Abdullah ve onun kardeşi Havvât hürmetine her türlü hayrı senden dilerim.

{87} Başarı sahipleri onun amcası Hâris, Ebû Diyâh ve Ebû Hanne hürmetine.

{88} Ebû Hazme’nin iki oğlu Hâris ve Nu‘mân hürmetine ki onlar kurtuluşa ermişlerdir.

{89} Umeyr’in oğlu Sâlim ve Âsım b. Kays hürmetine bizi kötülüklerden koru.

{90} Ya Rabbi! Sa’d b. Hayseme hürmetine senin şu kulunun tüm günahlarını affeyle.

{91} Ya Rabbi! Kudâme oğlu Mâlik ve Münzir hürmetine mahşerde beni kurtar.

{92} Arfece’nin oğlu Hâris ve Benî Ganm’ın saygın kölesi Temîm hürmetine.

{93} Yukarıdakiler saygın Evslilerdir ki onlar hürmetine merama ulaşılır.

Hazrec -r.anhüm- (88 beyit)

{94} Yine savaşta vuruşup yaralayan sabırlı Hazrec’ten şunlar vardır.

{95} Zeyd Ebû Talha ve Allah’ın kelamını okutan Übey b. Ka’b.

{96} Mu‘az oğlu Enes, Hâris oğlu Übey ve onun cesur kardeşi hürmetine.

{97} ... Evs, Ebû Şeyh, Ebû Habib ve Ebû Eyyûb Hâlid hürmetine.

{98} Şerefli Umâre b. Hazm ve Sâbit b. Hâlid hürmetine.

{99} Sürâka b. Ka’b ve Süleym b. Kays vesilesiyle her türlü musibetten korunurum.

- {100} Süheyl b. Râfi‘ ve onun sadık, temiz ve kibar kardeşi Süheyl hürmetine.
- {101} Ya Rabbi! iyilik sahipleri Nu‘mân oğlu Hârise ve Râfi‘ b. Hâris hürmetine.
- {102} Hâris oğulları Muavviz, Avf, Rifâ‘a ve Mu‘az ki Hâris ahirette benim dayanağımdır.
- {103} Ya Rabbi! Mes‘ûd b. Evs ve onun sadık kardeşi Ebû Hüzeyme ki o ne güzel bir vesiledir.
- {104} Şerefli Nu‘aymân b. Amr ve Sâbit b. Mahled hürmetine beni hidayete erdir.
- {105} Kays’ın iki oğlu Amr ve Abdullah, bazıları bu ikisini şüphesiz saydı (Ehl-i Bedir arasında).
- {106} Ve ilkleri (Amr) oğlu Kays’ı da saydılar. Onlar katılımlarıyla nice mertebeler elde ettiler.
- {107} Amr’ın iki oğlu Sâbit ve Nefle ile sadık Hâris b. es-Sümme hürmetine.
- {108} Usayme ve Âmir b. Sa’d ve hayırlı baht olan Vedîa b. Amr hürmetine.
- {109} Sürâka oğlu Hârise ve Atik’in oğlu Sehl hürmetine zor olan her şey kolaya dönüşür.
- {110} Ya Rabbi! Amr b. Sa’lebe ve dürüst olan Muhriz b. Mâlik hürmetine.
- {111} Kays’ın oğlu Süleyt ve saygın ve kibar olan Ebû Süleyt hürmetine.
- {112} Sadık olan Ubeyye oğlu Âmir ve soylu Ebû Sarme Kubeys hürmetine.
- {113} İyilik sahipleri Hizâm, Süleym b. Milhân ve Hâris b. Zâlim hürmetine.
- {114} Sevâd b. Ariyye ve Umeyy adlı güzel Ebû Davud hürmetine.
- {115} Abdullah b. Ka’b ve soylu olan Kays b. Mahled.
- {116} Surâka b. Amr, Temîm el-Müzenî ve Süleym b. Hâris.
- {117} Amr b. Abd, Dahhâk ve onun temiz olan kardeşi Nu‘mân.
- {118} Saygın olan Ka’b b. Abd ve Sehl oğlu Sa’d hürmetine.
- {119} Büceyr b. Ebû Büceyr hürmetine bizi her türlü hayra muvaffak eyle.

- {120} Rifâ'a, Sa'd b. Rufeyi' ve yüce olan Sa'd oğlu Beşir'in hürmetine.
- {121} Ya Rabbi! Himmet sahibi Hâlid b. Süveyd ve seyyidimiz olan Zeyd oğlu Hârice.
- {122} Sa'd oğlu Simâk ve Hâris oğlu Yezîd hürmetine muradıma erişeyim.
- {123} Ezan sahibi İbn Zeyd, onun kardeşi Hurays ve Beşir oğlu Süfyân.
- {124} Temîm b. Ye'âr ve vakar sahibi Hubeyb b. İsfâf hürmetine.
- {125} Abdullah b. Urfuta ve Abdullah b. Umeyr hürmetine tüm musibetler yok olup gitsin.
- {126} Ebû Mes'ûd (Mesnûd) el-Bedrî ve sadık olan Münzir b. Amr.
- {127} Zeyd b. el-Müzeyn ve verdiği sözde duran Ubâde oğlu Sa'd hürmetine.
- {128} Abd Rabb ve övgü ve nam sahibi Rubeyh oğlu Abdullah.
- {129} Ebû Dücâne ve Ebû Üseyd Mâlik hürmetine felaketlerden koru.
- {130} Mes'ûd oğlu Mâlik ve Cemmâz oğlu Ka'b ki onun topuğu en hayırlı topuk.
- {131} İbn Amr Besbese, Damre, Ziyâd ve onun itaatkâr kardeşleri hürmetine.
- {132} Rifâ'a b. Amr, onun oğlu Mâlik ve Evs b. Havli hürmetine -bunu bil-.
- {133} Soylu olan Zeyd b. Vedî'a ve itaatkâr olan Ubâde oğlu Ma'bed hürmetine.
- {134} Ya Rabbi! Âmir b. Seleme ve Vehb'in oğlu Ukbe hürmetine ki o ne cömert biridir.
- {135} İbn el-Ukeyr Âsım ve A'rec Nu'mân hürmetine senden murat ettiğimizi bize ver.
- {136} Genç olan Ubâde b. es-Sâmit ve çok dua eden Vebre b. Müleyl hürmetine.
- {137} Soylu olan Nu'mân b. Mâlik ve itaatkâr olan Mâlik b. Duşum hürmetine.
- {138} Allah korkusundan çok inleyen Hâris b. Hazme ve Nevfel b. Abdullah hürmetine.
- {139} Yüce olan Osman b. Mâlik ve soylu olan Husayn oğlu Isme

hürmetine.

{140} Ve onun kardeşi Hübeyl, Hezzâl/Hezîloğlu Sabit ve çok dua eden Rebi‘ hürmetine.

{141} Ve onun kardeşi İyâs oğlu Vedaka hürmetine her türlü dert üzerimizden defolur.

{142} Akıllı olan el-Mücezzir b. Ziyâd ve soylu olan Haşşâs oğlu Abde hürmetine.

{143} Abdullah b. Sa‘lebe ve onun kurtuluşa eren saygın kardeşi hürmetine.

{144} Yaptığım her işte Rebiâ oğlu Utbe ve İyâs oğlu Amr ile tevessül ederim.

{145} En hayırlı sevabı elde eden en hayırlı şehit Amr oğlu Abdullah hürmetine.

{146} Beni el-Cemûh (el-Cemûh oğulları) Hallâd, Amr, Mu‘az ve itaatkâr olan Muavviz hürmetine.

{147} Hirâş b. Simme ve onun kardeşi Mu‘az hürmetine ya Rabbi bizi kulların şerrinden koru.

{148} Amr b. Hâris, Umeyr b. Hirâm ve onun adaşı el-Hümâm oğlu hürmetine.

{149} Ukbe b. Âmir ve onun sadık, temiz takvalı olan kardeşi Umeyr hürmetine.

{150} Ya Rabbi! Münzir oğlu Hubâb ve temiz olan Amr b. Talk hürmetine.

{151} Habib b. Esved, Hiraş kölesi Temim ve önder olan Sa‘lebe oğlu Sâbit hürmetine.

{152} Berâ ve onun gören gözlerle sevinç olan oğlu Bişr hürmetine.

{153} el-Cedd oğlu Abdullah hürmetine bizi doğru yol üzere sabit kıl.

{154} Utbe b. Abdullah hürmetine beni boş işlerle eğlenen kalp sahibi yapma.

{155} Sayfî oğlu Sinan, Mâlik oğlu Tufeyl ve Nu‘mân oğlu Tufeyl hürmetine.

{156} Cebbâr b. Sahr ve gururumuz olan Yezîd b. Hiram hürmetine.

{157} Mes‘ûd b. Zeyd, Münzir’in iki oğlu Yezîd ve Ma‘kil ile izzetim pekişir.

- {158} Nu'mân oğlu Abdullah ve akranları arasında aslan olan atlı yiğit Ebû Katâde hürmetine.
- {159} Abdümenâf oğlu Abdullah ve Sehl b. Kays hürmetine.
- {160} Kays'ın yüce gönüllü oğulları Culeyd/Huleyd Libde ve Hallâd hürmetine.
- {161} Câbir b. Abdullah ve Allah korkusundan çok inleyen Ma'bed b. Kays hürmetine.
- {162} Ve onun kardeşi Abdullah ya Rabbi! Onun hürmetine bizi hidayet yolundan ayırma.
- {163} Soylu olan Dahhâk b. Hârise ve soylu olan Sevad b. Zeyn
- {164} Sadık ve parlak olan Humeyr oğlu Hamza ve onun kardeşi Abdullah.
- {165} Kutbe b. Âmir ve takva ve irfan sahibi Sinan oğlu Nu'mân.
- {166} Süleym, Sayf b. Sevad ve Ebû el-Eyser hürmetine muradıma erişeyim.
- {167} Abs b. Âmir ve cömertlik ve faziletler sahibi Ganeme oğlu Sa'lebe.
- {168} Abs b. Âmir ile allâme, geniş ufuklu ve dağ gibi Mu'az b. Cebel hürmetine.
- {169} Kays b. Amr, Zekvân, Ukbe ve Sa'd b. Osman hürmetine.
- {170} Onun amcaoğlu Kays ve vefakâr ve güzel ahlaklı Hâlid oğlu Mes'ûd hürmetine.
- {171} Kays oğlu Hâris ve İyâs oğlu Cübeyr sayesinde her türlü kötülükten korunurum.
- {172} Abbâd b. Kays ve sadık olan İbn Bişr el-Fâkihî sayesinde her türlü müjdeye nail olurum.
- {173} Yezîd oğlu Es'ad ve en güzel sığınak Mu'az ve Âiz b. Mâ'is.
- {174} Rafi' b. Mâlik ve onun iki oğlu Rifa'a ve Hallâd, onu hiç unutmam.
- {175} Ziyad b. Lebîd, Zeyd oğlu Ubeyd ve Mes'ûd b. Sa'd hürmetine.
- {176} Varlıklı olan Gannam b. Evs, Mualla oğlu Râfi' ve Hilâl hürmetine.
- {177} ... Raşid ve Ebû Kays, onlar Mualla'nın dört oğlu hürmetine.
- {178} Görkemli olan Aclan b. Nu'mân ve genç olan Adî oğlu Halife hürmetine.

{179} Fazilet sahibi Ferve b. Amr ve fazilet sahibi Gannam b. Evs hürmetine.

{180} Kays oğlu Hâlid, o ne iyi bir adamdır. Bir de Ruhayle b. Sa'lebe.

{181} Akıllı olan Atiyye b. Nüveyr vasıtasıyla Rabbimizden vergiler (hediyeler) talep ederiz.

Sonuç ve Dua

{182} Ya Rabbi! Onların yüzü suyu hürmetine bizi dünyada ve ahirette mahcup etme, bizi hayırlı sevaplarla ödüllendir.

{183} Dinî olsun, dünyevî olsun yaptığımız her işte yardımcımız ol.

{184} Bizi yüz üstü bırakma ve hem bize hem gelecek olan neslimize merhamet et.

{185} Boynumuzdaki günahların ağırlığını üstümüzden at ve ceza gerektiren günahlarımızı kereminle affeyle.

{186} Tövbemizi en iyi şekilde kabul et; bizi beden ve ruhen arındır.

{187} Ey Rabbimiz en hayırlı topluluk hakkında manzume yazdığımız için bizi en hidayetli yola eriştir.

{188} Yaptığımız cinayetleri affeyle ve bizi sorumluluk altında bırakma.

{189} Sıhhatimizi daim kıl, bizi dünyada ve ahirette affeyle, amellerimizi kabul et.

{190} Hayattayken ve öldüğümüz zaman bizi kurtuluş yoluna eriştir.

{191} Bana yardım et ve tüm işlerimde muvaffakiyeti yoldaşım kıl.

{192} Kalbimi kirlerden temizle ki dayanağı insanlar olmasın (sana tevekkül etsin).

{193} Beni sıfatlarına bağlı kıl ki ahlâkım ona göre şekillensin.

{194} Sıfatımı ayıplardan münezzeh olan sıfatlarınla ört.

{195} Ruhunun (Cebrail) yardımıyla gizli sırrınla bize medet ol.

{196} Efendim beni Seninle Sana ulaştır ki seninle sana bakabileyim.

{197} Beni üzerime düşen tüm sorumlulukları ifa edenlerden ve her daim hazdan (zevk) vazgeçenlerden kıl.

{198} Beni âlim ve habîr olan ilah beraberinde tercihime ve idareme bırakma.

{199} Beni kaza ve kader ettiği işlere razı, teslimiyetle işlerini Rabbine

bırakanlardan kıl.

{200} Tüm bunları ve daha fazlasını Rabbimizden dilerim ki O dilediği şeyi verir.

{201} Kulun Rabbinin rızasına tamah etmesi güzeldir, o ne güzel tamahkârlıktır.

{202} Kulun özellikle de Allah'a muhtaç olduğunu belirtip nefisini küçük görmesi (tevazu etmesi) övülen bir şeydir.

{203} Ayrıca kulun nefisine itaat etmemesi lazım ki nefis insanı sefahat ve cehalete çağırır.

{204} Allah'tan aracısız hayır istemek fuzuliliktir.

{205} O aracı ki Allaha dua ederse Cenab-ı Hak duasını kabul eder, çünkü Allah'la onun arasında herhangi bir perde yoktur.

{206} Ya Rabbi, bahsettiğim kişiler hürmetine bize en hayırlı olan şeyi nasip et.

{207} Senden dilediğimizin en iyisini bize ver ve yaptığımızı bağışla.

{208} İnsanların en hayırlısı, emin (güvenilir) olan Hz. Ahmed, yüce Ehl-i beyti ve onun ashâbı hürmetine.

{209} Rabbimizden Hz. Peygamber'e kulun mertebesini Cenâb-ı Hakka yakınlaştıracak salat ve selamlar olsun.

{210} Onun hürmetine salih amel üzerine ölmeyi Allah'tan diler ve son olarak şunu söylemek isterim:

{211} Bütün Müslümanlar olarak bizim duamız, "Âlemlerin rabbi olan Allah'a hamdolsun" diyerek son bulmuştur.

{212} Binlerce defa ve her daim "Âmin" diyoruz.

Şairin mısraları burada sonlanırken eserini değerlendirmek gerekirse, öncelikle mısralar akıcı, tutarlı, akılda kalması kolay dizelerdir. Düz yazı ile kaleme alınan Ehl-i Bedir çalışmalarına göre oldukça muhtasar olan bu mısralarda 313 kişi hızla işlenmiş gözükmetedir. Bir çırpıda okunan bu isimler mensur eserlerdeki zorluğu aşmış durumdadır. Zira mensur eserlerde kişilerin başına getirilen "ve bi seyyidina" ifadesi ile sonuna getirilen "radiyallahu anh/anhuma" ibareleri yer almadığı gibi uzun şahıs künyeleri ve kabile isimleri de yer almaz. Birkaç örnek vermek gerekirse mensur eserlerde "ve bi seyyidina Ömer b. Hattâb el-Adî el-Kureşî el-Muhacirî radyallahu anh" ifadesi nesir eserde "Ebû Hafs" veyahut "ve bi seyyidina Hubab b. Münzir el-Ensârî el-Hazrecî es-

Sülemi³³ nisbesini “Hubâb” şekline oldukça muhtasar bir ifadeyle anlatılmıştır. Duanın sırrına inanan müellif yeri geldiğinde anlamlı ve makul taleplerle niyazda bulunarak geniş bir dua yelpazesi oluşturmuştur.

Ayyâşi'nin manzum eserinin sağladığı avantaj nesep bağının aktif olarak kullanılmasında gizlidir. Alfabetik yahut farklı şekillerde tasnif edilen mensur eserlerde isimler belli bir düzende anlatılır ancak şahıslar arasında bağ kurulmaz.³⁴ Ayyâşi ise Muhacir ve Ensâr'dan oluşan bu topluluğu önce kabile özelinde (Muhacir, Evs ve Hazrec şeklinde) bir araya getirdikten sonra akrabalık ilişkilerine göre yakın akraba olanları bir arada zikretmiştir. Genelde baba, oğul ve kardeş birlikteliklerinin kurulduğu bu sistemde kişiler arasındaki bağlar oldukça hızlı aşikâr olabilmektedir. Ayrıca efendi ile köle veya mevlâ bağı da bu sistemle kolaylıkla anlaşılacaktır. Büyük emekler ve tasnifler sonucunda olduğu anlaşılan bu sistem şahıslar arası bağ kurmaya çalışanlara avantaj sağlamaktadır. Ayrıca göreceli de olsa Bedir'de baba ile oğulun kardeş ile kardeşin yan yana olduğunu hissettiren bazı mısralar okuyan kişilere manevî etki bırakabilmektedir.

Manzum eserde dikkatlerden kaçmayan bazı hususlar da vardır. Öncelikle kafiyeyi yakalama adına isimlerin telaffuzunda muhakkikten kaynaklanan farklılıkların olduğu gözlemlenir. Örneğin; “Uveym” ismi “Ureyim”, “Uncude” ismi “Ancera” ve “Hezzâl” ismi ise “Hezil” şeklinde telaffuz edilmiştir. Kabile isimlerinde de kimi zaman farklılıklar mevcuttur. Mesela “Benî Cumah”, “Benî Cemi” şeklinde verilmiştir. Yine kafiyeyi yakalamak adına oğul ifadesi bazen “ibn” (ابن) bazen de “necele” (نَجْل) kelimeleri ile kardeşi kelimesini de bazen “ehu” (ع) bazen de “sınv” (صنو) ile ifade edilmiştir.

Zikredilen isimlerin doğruluğu veya sıhhati konusunda şairin titiz davrandığı görülür. Aslında onun yaşadığı asra kadar Ehl-i Bedir isimleri artık büyük oranda aşikâr olmuş ve bunlar bir kalıba girmiştir. Başta siyer olmak üzere o güne kadar telif edilen Ehl-i Bedir eserlerinden de yararlanılarak elde edilecek bu bilgiye ulaşmak müellif için zor olmasa gerektir. Buna rağmen eserde Bedir'e katılıp katılmadığı bilinmeyen yahut şüpheli olan birkaç ismin de yer aldığı görülmektedir. Nitekim Hazrec kabilesinden Kays'ın üç oğlu Huleyd, Libde

33 Bk. Ali Kuşçalı, “Hubâb B. Münzir'in Hayatı, İslâm Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 24/1 (Haziran 2024), 26-50. Ayrıca bk. Mehmet Emin Demir, “Okçular Tepesi'nin Komutanı Abdullah b. Cübeyr” *Siyer Araştırmaları Dergisi* 12 (2022): 117-132.

34 Bk. Abdullah b. Hüseyin b. Mer'i b. Nâsirüddin Ebu'l-Berekât es-Süveydi, *Esmâü Ehli Bedir* (Konya: Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, BY00006340/1); Muhammed b. Mahmûd b. Sâlih Muhammed el-Medenî, *Esmâü Ehl-i Bedir*. çev. Hakan Temir- Elif Temir. Konya: Hikmetevi, 2024.

ve Hallâd'dan sadece Huleyd'in Bedir ehlinen olduğu diğerleri hususunda bir kesinliğin olmadığı bilinmektedir.

Sonuç

İslâm tarihi boyunca zorluklarla mücadele etme ve başa çıkma adına Hz. Peygamber'in ve ashâbının örnekliği her daim öncelikli olmuştur. Müslümanlar, onların hayatlarını örnek almış, maruz kaldıkları imtihanlarla başa çıkmak için onların yaşantılarından dersler çıkarmıştır. Bu durum müellifleri etkilemiş ve erken dönemlerde siyer ve sahâbe hakkında farklı türde eserler yazılmasına vesile olmuştur. Zaman değişse de ihtiyaç değişmemiş biyografi, gazavatnâme, dua ve yakarış tarzı eserler yazılmıştır. XVI. yüzyıla gelindiğinde İslâm dünyasında yaşanan duraklama, gerileme ve kaos, dua geleneğinde yeni bir türün gelişmesini sağlamıştır. Aynı dönemde şiirin zirveye ulaştığı ve merasimlerin coşkulu şiirlerle kutlandığı Mağrib'de edebiyat bir hayli ilerlemiştir. İşgalci devletlerin saldırıları karşısında manevî destek çabaları ve dua talepleri de bir hayli artarak katlanmıştır. Böyle bir ortamda ilk Müslümanların en çetin mücadelesi olan Bedir ve Bedir ehlinin anılması, Allah Teâlâ nezdinde her birisi ayrı bir değer kabul edilen isimlerin terennümü oldukça anlamlı ameliyelerden sayılmıştır. Dünya düzenindeki değişimin farkında olan ulema da halkın taleplerini karşılamak için yeni teliflere yönelmiştir. Mensur eserle başlayan Ehl-i Bedir edebiyatı manzum eserlerle edebî zenginlik dönemine geçiş yapmıştır. Bahse konu eserlerin ilk örneklerinden birisi XVII. yüzyıl edip ve mutasavvıflarından Ayyâşi tarafından kaleme alınmıştır. 212 beyitten oluşan bu inşa oldukça kapsamlı olduğu kadar sonraki eserler için de kurucu metin olma özelliğini taşımaktadır.

Ayyâşi'nin öncülüğünü yaptığı manzum eserler bir asır sonra zirveye ulaşarak onlarca eser telif edilmiş ve kazanılan bu ivme sonraki asırlara da yansımıştır. Şiir ve şair özgünlüğü ile beğenileri topladığından yazılan her bir eser kendi alanında özgün, nitelikli, etkileyici ve Bedir ashâbını farklı açılardan inceleyen beyitler topluluğu olmuştur. Ayrıca bu beyitlerin tasavvuf erbabı tarafından tekke ve camilerdeki toplu dua merasimlerine konu edinilmesi, Bedir ehlinin kıymetini bilenlerce 17 Ramazan günü "Bedir Gecesi" programlarının düzenlenmesi ve bazı şiirlerin ritimli müziklere konu edinilmesi ile manzum eserler büyük takdir toplamıştır. Ehl-i Bedir'i unutturmeyen ve merakla dinleten bu gelişmelerle artık şiirler sanatın bir parçası olmuştur. Aynı süreçte hat, tezhip ve süsleme sanatlarının da konu üzerinde çalışması Ehl-i Bedir'e ayrı bir zenginlik ve tanınırlık katmıştır.

Kaynaklar

- Ahmet b. Hâlid Selâvî**, Ebü'l-Abbâs Şehabettin. *Kitâbü'l-İstiksâ li-ahbâri'd-düveli'l-Mağribi'l-aksa*. thk. Ca'fer en-Nâsirî. Fas: Dârü'l-Kitâb, ts.
- Akyürek**, Yakup. *Siyer Edebiyatı: Endülüs*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2023.
- Ayyâşî**, Abdullah b. Muhammed b. Ahmed. *Manzûme Ehli Bedir*. thk. Ahmed Kat'ânî. Dâru Büşrâ ve Külsûm, 1438/2016.
- Bağdatlı İsmâil Paşa**. *Hediyetü'l-ârifn, esmâ'ül-mü'ellifn ve âsârü'l-musannifn*. İstanbul: Vekâletü'l-Meârif, 1951.
- Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. İstanbul: Vekâletü'l-Meârif, 1945.
- Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâs el-Arabî, ts.
- Bikâî**, Abdüllatif b. Ahmed. *Ehli Bedr*. Beyrût: Dârü Lübnân, 1409/1989.
- Can**, Hakan, "Kureyş Batınlarından Benî Esed b. Abdülzâvâ ve Tarihi Süreçteki Konumu", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 13 (2022): 61-88.
- Ceran**, İsmail. *Mağrib'de Sa'diler (1511-1659)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Demir**, Abdülalim, "Bedir Gazvesi'ne Katılanların Bağışlandığını Belirten Hadis Üzerine Bir İnceleme", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 689-703.
- Demir**, Mehmet Emin, "Okçular Tepesi'nin Komutanı Abdullah b. Cübeyr", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 12 (2022): 117-132.
- Ebu'l-Berekât es-Süveydî**, Abdullah b. Hüseyin b. Mer'î b. Nâsirüddin. *Esmâü Ehli Bedir*. Konya: Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, BY00006340/1.
- Efrânî**, Muhammed b. el-Hâc b. Muhammed b. Abdullah es-Sağîr. *Safvetü men İntişâr min Ahbârü's-Sülehâi'l-Karni'l-Hadi'l-Aşar*. thk. Abdülmecid Hayâlî. Mağrib: Dârü'l-Beydâ, 1425/2004.
- Eser**, Mithat. *Engelli Sahâbiler*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2023.
- Gökalp**, Hüseyin, "The Life of the Prophet Muhammad in Terms of Battles and Expeditions", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 11 (2022): 71-88.
- Göl**, Yavuz Selim. *Hz. Ömer*. İstanbul: Bir Yayınları, 2021.
- İbn Hişâm**, Ebü Muhammed Abdülmelik. *es-Siretu'n-Nebeviyye*. thk. Mustafa es-Saka vd. Beyrût: Şirketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bânî el-Halebî, 2.

Basım, 1375/1955.

İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî. *Sîretü İbn İshâk*. thk. Süheyl Zekkar. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1398/1978.

İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. *Uyûnü'l-eser fî fûnüni'l-meğâzî ve's-şemâ'il ve's-siyer*. Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1414/1993.

Kennûn, Abdullâh b. Abdissamed el-Hasenî. *en-Nübûgu'l-Magribî fî'l-edebi'l-Arabî*. 2. Baskı. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-Âlemî, , 1990.

Kerîm, Abdülkerîm. *el-Mağrib fî ahdi'l-Devleti's-Sa'diyye*. Rabât: Mektebetü'l-Mağribiyye, 2. Baskı, 2006.

Kuşçalı, Ali. "Hubâb B. Münzir'in Hayatı, İslâm Tarihindeki Yeri ve Önemi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 24/1 (Haziran 2024), 26-50.

Muhammed el-Medenî, Muhammed b. Mahmûd b. Sâlih. *Esmâü Ehl-i Bedir*. çev. Hakan Temir-Elif Temir. Konya: Hikmetevi, 2024.

Serkîs, Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ ed-Dımaşkî. *Mu'cemü'l-matbû'âti'l-Arabîyye ve'l-mu'arreb*. **Mısır: Matbaatü Serkîs, ts.**

Seyyid İbrâhîm es-Senûsî. *Seyfü'n-Nasr bi Sâdâti'l-Kirâm Ehli Bedr*. Kahire: Tab'atü İskenderiyye, 1301.

Yılmaz, Hasan Kamil. "Ayyâşi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Yüksel, Mücahit. *Fehmü's-Sire (Siyeri Anlamak)*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2024.

Ziriklî, Hayreddin b. Mahmûd. *el-'Alâm*. Beyrût: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 2002.